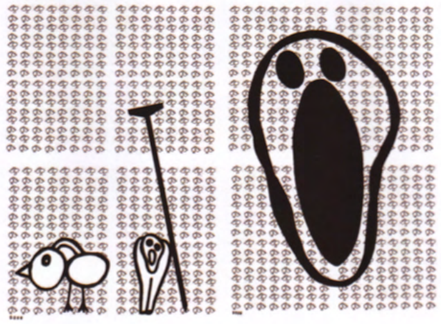

Lijdend voorwerp

Hedendaagse kunstenaars gebruiken het passieverhaal om universele thema's als dood, veroordeling en verraad te behandelen.
Door Hilda Bouma

Boven: uit de kruisweg van Ignace Schretlen (2002); 3de statie (links): Jezus bezwijkt voor de eerste maal onder het kruis; 12de statie (rechts): Jezus sterft.

Er was een tijd dat je als Nederlandse kunstenaar je artistieke doodvonnis had getekend als je religieuze motieven verwerkte in je kunst. In de jaren zestig en zeventig was dat gewoon geen onderwerp. Maar midden jaren tachtig veranderde dat, met kunstenaars als Marc Mulders en Marlene Dumas. In die tijd begon het Museum voor Religieuze Kunst in Uden met het verzamelen van hedendaagse religieuze kunst, terwijl het zich tot dan toe beperkt had tot oudere werken.

Let wel: religieuze kunst is niet hetzelfde als devote kunst. Het is geen kunst die per definitie bedoeld is om de beschouwer te helpen bij de verdieping van zijn geloof, zoals de oude voorwerpen uit de collectie van het museum. Het mag wel, maar het hoeft niet. 'We verzamelen geen werk omdat de maker ervan gelovig is. Dat weet ik vaak niet eens', vertelt Wouter Prins, conservator van het museum. 'Maar het werk moet wel een uitspraak doen over de betekenis van het geloof. Een intense, artistieke uitspraak. De kwaliteit blijft doorslaggevend. In dat opzicht is er geen verschil met het verzamelbeleid van een museum voor hedendaagse kunst als Museum Jan Cunen in Oss, hier twintig kilometer vandaan.'

Lijden, verraad, dood, opstanding, het zijn universele thema's die steeds opnieuw worden hernomen, geciteerd en gepersifleerd. Het valt Prins op dat het lijdensverhaal door kunstenaars veel vaker wordt gebruikt dan Christus' geboorte. Er valt meer te verhapstukken aan verdriet dan aan blijdschap, dat is duidelijk.

De kunstgeschiedenis is een bodem waar steeds weer nieuwe spruiten groeien op de laag oude bladeren. Hoe dit werkt, is goed te zien bij Marc Mulders' *Ecce Homo II* uit 1989. Het lichaam in het midden van het werk, dat we in sterke verkorting recht van voren zien, is duidelijk ontleend aan Rembrandts *Anatomische*

'Target – schietschijf', Jacques Frenken (1966). Midden jaren zestig zetten katholieken hun gipsen beelden massaal bij het oud vuil. Frenken nam ze mee en verwerkte ze in installaties.

Gijs Frieling: 'Kruisiging' uit 1996. Als Christus sterft, wordt de hemel verduisterd. Alleen Maria Magdalena vergezelt Hem nog in deze eenzame wereld.

les van Dr. Deijman uit 1656. Rembrandt heeft het lijk van een misdadiger geschilderd, want die werden in de Gouden Eeuw nu eenmaal gebruikt om te ontleden. Maar hij had daarbij vast het werk *De bewening van Christus* van Andrea Mantegna uit 1490 in gedachten, waarop je ook recht op de voeten van Christus kijkt. Marc Mulders heeft het lichaam op een plattegrond van de Sint-Pieterskerk in Rome gelegd op de plek van het altaar. Prins: 'Hij heeft die Christus als het ware de kerk in geschoven, als om aan het versteende geloof de inspiratie terug te geven.'

Een aparte categorie binnen de kunst over het lijden vormt de kruisweg (*Via crucis*). Het is een reeks van (meestal) veertien afbeeldingen, een soort stripverhaal over de route die Jezus aflegde met het kruis op zijn rug. Je kunt die reeksen vinden in kerken, maar je hebt ze ook in parken, zoals in Roermond en Bergharen, waar je langs de staties (statio betekent 'ik sta stil') trekt.

'Ik vind de kruisweg een prachtige metafoor voor het leven', zegt Ignace Schretlen, van wie een kruisweg wordt getoond in de Haagse Kloosterkerk en een Laatste Avondmaal in Uden. 'Het gaat me er niet om het oorspronkelijke passieverhaal eigentijds te verbeelden; ik ben niet gelovig meer. Het gaat me om de thematiek van het veroordeeld worden, de troost, de tegenslagen die je moet incasseren in het leven en uiteindelijk de dood.'

Schretlen, behalve arts, schrijver, en kunstenaar ook gepassioneerd collectioneur van alles over moderne kruiswegen, gebruikt de gecanoniseerde verbeelding van de Via crucis als een soort format. Zijn lijdende Jezus ontleent hij aan *De Schreeuw* van Edvard Munch, en God wordt verbeeld door het vogeltje dat zijn dochter Vivienne ooit tekende. Het komt hem wel op kritiek te staan van gelovigen. 'Een mevrouw vond mijn kruisweg areligieus. Ze viel met name over het element dat God zijn kind verlaat. Maar een vader die zijn kind zo laat lijden zonder in te grijpen, is niet zo'n goede vader.'

Een volgende stap is dat iedere referentie aan het oorspronkelijke verhaal helemaal wordt losgelaten. Barnett Newman heeft tussen 1958 en 1966 veertien abstracte staties in zwart en wit geschilderd in *The Stations of the Cross*, dat als ondertitel *Lema sabachtani* ('God, waarom hebt u mij verlaten?') meekreeg. Newman was Joods. Hem ging het om de vraag of er na de Tweede Wereldoorlog en de moord op zes miljoen Joden überhaupt nog wel kunst gemaakt kon worden. Wouter Prins: 'Dit is een kruisweg zonder kruis en zonder weg. Een kruisweg voor aan de muren van een museum en niet die van een kerk.'

Op dezelfde manier gebruikt de Nederlandse kunstenaar Wim Janssen de veertien staties voor een aanklacht over het lot van asielzoekers in Nederland. Bij Janssen is het bezwijken onder het kruis een struikeling over straatmeubilair of een aanrijding door een pizzakoerier, de kruisiging is een fouillering en de graflegging is de smadelijke terugtocht door de slurf van een klaarstaand vliegtuig.

De figuur van Christus of God komt niet op de werken voor. Prins: 'Door het vogelperspectief dat Janssen consequent kiest, ben je als kijker zelf de alwetende beschouwer die het lot van de mensen in handen heeft.'

'Hij heeft Christus als het ware de kerk in geschoven, om aan het versteende geloof de inspiratie terug te geven'

Barnett Newman: zevende statie uit 'The Stations of the Cross' (1958-66). Deze statie gaat over de tweede val van Jezus tijdens zijn tocht met het kruis naar Golgotha. De inhoud van de veertien staties is door paus Clemens XII (1730-40) vastgelegd.

& Hedendaagse lijdenskunst

Passie, Middeleeuwse en moderne interpretaties van het lijden en de opstanding van Christus, t/m 5 mei in Museum voor Religieuze Kunst in Uden, *museumvoorreligieuzekunst.nl*

Ignace Schretlen, De kruisweg als beeldverhaal, t/m 4 april in de Kloosterkerk, Den Haag, *kloosterkerk.nl*

In Amsterdam-West is een hedendaagse kruisweg, de **Lijdensweg West**, over alle vormen van lijden, in elke tijd en cultuur. De staties zijn van Bert Kramer, Martijn Engelbregt, Jorg Hempenius, Doina Kraal, Tim Mooij-Knip, Jaime Ibanez, Zakia El Abodi, Rosa van Goudoever, Eva Pel, Pavel van Houten, Gijs Frieling, Merel Noorlander, Barbara Thomsen en Ghazaleh Abassalian, *lijdenswegwest.nl*

Links: 'Ecce Homo II', Marc Mulders (1989). Het is een vroeg werk van Mulders. Tegenwoordig werkt hij veel met afbeeldingen van bloemen. Voor Mulders zijn sterven en opstanding verbonden met de natuur.

Uit 'Via Dolorosa' van Wim Janssen (2004); boven: 'Statie zeven, 2de val'; midden: 'Statie 10, Gal-Azijn'; onder: 'Statie 12, kruisdood'. Janssen laat de wat kolderiek geschilderde vreemdelingen expres contrasteren met de gekozen vorm.